

Mince nájdené v stredovekých cirkevných komunitách na Slovensku

JÁN HUNKA

V našom príspevku sa zaoberáme nie veľmi obvyklou kategóriou mincových nálezov a to v prostredí cirkevných komunít. Časove je možné tieto nálezy ohraničiť obdobím 12.–18. storočia. Z hľadiska interpretácie jednotlivých nálezov je možné ich rozdeliť do troch skupín. Do prvej sme zaradili nálezy peňazí dokladajúce hospodárske styky jednotlivých komunít s bližším či vzdialenejším okolím. Do druhej sme zoskupili nálezy dokumentujúce určité politické či spoločenské udalosti odrážajúce sa nielen v histórii svetských usadlostí, ale aj cirkevných komunít. Do tretej sme zaradili nálezy dokumentujúce duchovnú oblasť vývoja stredovekej a novovekej slovenskej spoločnosti.

Nálezy vzniklé hospodárskym pôsobením cirkevných komunít. Aj keď mala kresťanská cirkev spočiatku k problematike používania mincí či iných platobných prostriedkov výrazne odmietavé stanovisko, s rozvojom jej ekonomického zázemia (donácie na poddanské dediny a mestečká, benefície z vysokých úradov a zisky z hospodárenia) sa postupne každá cirkevná komunita plne včlenila do spoločensko-hospodárskeho systému stredovekej spoločnosti. Najdôležitejšími príjmami pre komunity bola poddanská renta, dary miestnych šľachticov, poplatky za vykonávanie cirkevných obradov či výnosy z vlastných veľkostatkov alebo z remeselnej činnosti. Jednotlivé cirkevné komunity takto nadobudli čulý hospodársky styk nielen so širokým dedinským zázemím, ale aj bližšími mestami, s významnými trhovými centrami, ba mnohé sa úspešne napájali aj na sieť diaľkového obchodu. V rámci Uhorska sa všeobecnejšie používanie peňazí presadilo medzi obyvateľstvom až od polovice 12. storočia. Aj všetky cirkevné komunity rýchlo prijali tento spôsob platieb. Z Uhorska síce zatiaľ nemáme doklady o tom, že by niektorá z ústredných cirkevných inštitúcií razila svoje vlastné peniaze, ako o tom máme početné doklady zo strednej Európy (napr. zo Salzburgu, Kolína, Trevíru, Mohuči, mince razili aj aquilejskí patriarchovia či benediktínski opáti vo Formbachu a inš), ale napr. ostrihomský arcibiskup mal po dlhé stáročia právo priameho dozoru nad razbou kráľovských mincí a od 14. storočia mal z razby peňazí aj zvláštny dôchodok nazývaný pisetum.

Nálezy mincí v rámci cirkevných komunít nie sú veľmi početné, lebo väčšinou sa počas archeologických výskumov zbytkov stavieb kostolov, chrámov, opátstiev, konventov, kláštorov či iných cirkevných inštitúcií našlo zopár kusov peňazí aj to z časového rozmedzia niekoľkých storočí. Vidno tu odraz situácie, že hoci boli mnohé cirkevné komunity miestom značného hospodárskeho potenciálu, lebo tu boli zozbierané poddanské dávky, finančné hotovosti a boli tu aj sklady rôznych tovarov, pri politických nepokojoch sa všetky cenné predmety včítane mincí odnášali preč. Takto nám v podstate nezostali skoro žiadne doklady s pomocou ktorých by sme mohli sledovať vývoj ekonomických stykov komunít s okolím. V prípade, že bol kostol či kláštor vyplienený nepriateľmi títo ukoristili všetky cennosti, takže nám opäť nezostali zachované v areáloch komunít. Druhým dôvodom prečo v miestach komunít nachádzame len veľmi málo mincí je skutočnosť, že väčšina z komunít sa správalo trhovo. V prípade nazhromaždenia určitého zisku sa tento hneď investoval, či už do rozvoja komunity, do prestavieb chrámov, kláštorov, do umeleckej výzdoby daných stavieb, do kúpy cirkevného mobiliáru a pod. V komunitách málokedy vznikal dôvod na skrývanie väčších súm peňazí ako tomu bolo v malých neopevnených sídlach (dedinách a mestečkách). Hotovosti kostolov, kláštorov, opátstiev sa zamurovávali

do stien budov, či zakopávali do zeme až v prípade najvyššej núdze, t. j. pri priamom vojenskom ohrození.

Nálezy mincí poznáme z niekoľkých desiatok cirkevných komunít. Dokonca aj z tak uzavretej komunity kartuziánov aká sa skúmala v Slovenskom raji na Kláštorisku (výskum viedol M. Slivka). Počas výskumu sa tu našlo niekoľko denárových mincí – napr. kráľov Ľudovíta Veľkého a Mateja Korvína, ale aj platidlá mladších panovníkov. Ovšem nie všetky mince nájdené v cirkevných komunitách je možné spájať s obchodom. Veď časť z nich mohla byť kedysi súčasťou hotovostí remeselníkov opravujúcich jednotlivé stavby, dopĺňajúcich umeleckú výzdobu, resp. mince môžu dokladať aj prítomnosť nepriateľských vojsk.

Jedným z markantných dokladov o hospodárskych stykoch komunít s okolím je napr. depot strieborných uhorských mincí z rokov 1095 až 1131 ktorý sa našiel neďaleko od známeho opátstva v Hronskom Beňadiktú (Kraskovská 1940, 41–44). Aj keď nebol nájdený priamo v areáli cirkevnej komunity musel byť nejakým spôsobom s ňou zviazaný, lebo takúto veľkú sumu na začiatku 12. storočia (bolo tu objavených 1272 mincí) mohol vlastníť len predstaviteľ vysokej šľachty, resp. nejakej ústrednej inštitúcie. Je možné, že hronskobeňadický poklad bol najprv poddanskou dávkou z územia patriaceho opátstvu, alebo to bol zisk z predaja určitého tovaru. Prečo nebola táto finančná hotovosť doručená až priamo do opátstva už nezistíme. Je možné, že sa tak stalo kvôli politickým udalostiam. Veď z historických dokumentov vieme že v tomto období bolo viacero nepokojných udalostí, ktoré mohli kohokoľvek podnietiť k zakopaniu svojho majetku.

Z mladších období o hospodárskych stykoch komunít s blízky a vzdialenejším okolím svedčia aj nálezy tzv. počítacích žetónov a olovených plômb. Počítacie žetóny pomáhali pri spočítavaní veľkých množstiev tovarov resp. súm peňazí. Olovené plomby slúžili na zaistovanie balov látok. Boli však aj dokladmi o kvalite výrobkov, či o preprave jednotlivých zásielok. Počítacie žetóny boli nájdené napr. pri výskume dominikánskeho kláštora v Banskej Štiavnici (výskum viedol M. Hanuliak) a evanjelického kostola v Bratislave (vedúcim prác bol P. Baxa). Aj keď sú tu objavené žetóny až z 17.–18. storočia, domnievam sa, že slúžili svojmu prvotnému účelu, t. j. napomáhali práci pri počítaní s abakusom. Olovená plomba sa na Slovensku zaznamenala v rámci cirkevných komunít iba na hrade v Nitre (výskum realizoval P. Bednár). Je to novoveká plomba cca zo 16.–17. storočia tzv. pseudoanglického typu. Mohla byť umiestnená na textíliách expedovaných z regiónu západnej Európy. Na nitrianskom hrade je už od 11. storočia sídlo Nitrianskeho biskupstva.

Ako už bolo povedané, do druhej skupiny sme zaradili nálezy mincí, ktoré sa v objektoch cirkevných komunít nachádzali kvôli nepriaznivým politickým a spoločenským udalostiam. Je všeobecne známym faktom, že pomerne dobre opevnené cirkevné komunity – chrámy, kláštory, opátstva či iné väčšie cirkevné centrá boli už od stredoveku útočiskom pre ľudí, dobytok, resp. stávali sa miestom úkrytu vlastných cirkevných cenností, či cenností poddanských mestečiek a miestnych šľachticov. Ovšem aj v relatívne pokojných časoch sa v chrámoch či kláštoroch zhromažďovali určité sumy peňazí. Veď sa dávali do pokladničiek na oferu, na zaopatrenie farára, ako tzv. svätopeterský denár, či na chudobných. Aj keď z nášho prostredia nepoznáme nejaký markantnejší doklad o zachovaní sa stredovekých či novovekých pokladníc s ich obsahom pri výskumoch zbytkov cirkevných stavieb, z historických dokladov je ich existencia nepochybná. Jedným z mála numizmatických dokladov je prípad z Partizánskej Lupče (Hanuliak–Weiss 1982, 182–188). Medzi severnou loďou a prvým východným pilierom sa našiel poklad 443 mincí ukrytý do zeme asi v roku 1709. Pri minciach sa našlo aj železné kovanie zámky, preto sa predpokladá, že mince boli v drevenej truhlici. Nájdené mince sú razby najnižších hodnôt. Pravdepodobne to bol kostolný poklad, finančná hotovosť získaná z milodarov veriacich a peňažných poplatkov za cirkevné služby. Počas rákocziiovských nepokojov ho miestny farár zakopal pri vonkajšiu stenu kostola a tak ho zachránil pred nepriateľmi. Druhou takouto hotovosťou bol poklad mincí objavený pod dlážkou sakristie kostola v Devíne pri Bratislave (Fundárek–Keller 1974, 203–205). Bolo tu 143 strieborných mincí nízkych a stredných nominá-

lov razených v oblasti Čiech, Sliezska, Poľska, Rakúska, Korutánska a Porýnia. Ukrytý bol asi v roku 1620. Je možné, že to bola uschovaná finančná hotovosť nejakého miestneho šlachtica, ktorý si ju už nakoniec nevyzdvihol. Zaujímavý nález zviazaný s cirkevným prostredím sa našiel pri výskume zaniknutej dediny Gortva-Bizovo (Drenko 1994, 134–135). V jednom z hrobov prikostolného cintorína mal mŕtvy v dlaniach rúk skrížených na lone 25 uhorských denárov a obolov Mateja Korvína, Vladislava II. a Ľudovíta II. Ako obolus mŕtvych sa v tomto období zvykla dávať iba jedna minca, preto je evidentné, že súbor mincí bol ponechaný mŕtvemu úmyselne, či už kvôli tomu, aby sa peniaze zachránili, alebo preto že mŕtvy mal nejakú chorobu ktorej sa každý bál.

Nálezy dokumentujúce duchovnú časť vývoja stredovekej a novovekej spoločnosti. Najbežnejšími takýmito nálezmi sú asi mince použité v rámci obolu mŕtvych. V slovenských pomeroch sa zvyk dávať mincu namiesto ostatných milodarov objavuje od 11. storočia až po koniec 19. storočia. Archeologicky je doložený napr. až do 60. rokov 19. storočia na pohrebisku v Moravanoch nad Váhom, časť Ducové (výskum viedol A. Ruttkay). Etnograficky je tento zvyk doložený ešte v 50. rokoch nášho storočia. Na tomto mieste sa chcem ale zmieniť o úplne inej téme, a to o nálezoch desiatok mincí spod podláh kostolov. Najmarkantnejší doklad tohto zvyku poznáme z Kežmarku. Tu sa pri oprave drevených častí starého evanjelického kostolíka vymieňala aj podlaha. A v základovom piesku bolo niekoľko sto kusov, hlavne novovekých mincí. Podarilo sa zdokumentovať 319 kusov, datovaných rokmi 1440 až 1980 (Hunka–Kiefer 1994, 161–166). Nálezy mincí sa v Kežmarku koncentrovali pod lavicami pri hlavnom a pravom bočnom vchode chrámu a pri dvoch nosných stĺpoch v strede objektu. Chronologická a typologická rôznorodosť mincí nájdených v tomto kostolíku vylučuje že by to boli mince z jedného rozsýpaného pokladu, alebo zo zničenej pokladničky. Vidno že mince sem prichádzali sústavne, počas dlhých desaťročí. Podobná situácia sa vyskytla aj v Lančári, a Jablonici. V Zemianskom Podhradí, bola väčšia skupina novovekých mincí uložená v oferovej skrinke pri oltári. Štúdium odbornej literatúry prinieslo možné vysvetlenie danej nálezovej situácie. V oblasti Škandinávie je takýchto náleзов niekoľko desiatok. Odborníkmi sú vysvetľované ako ľudový zvyk donášať do chrámu obety a to pred nebezpečnými cestami, pred odchodom na trh. Mali to byť obetiny za šťastný návrat, dobrý obchod, dlhý a pokojný život a pod. Mince sa počas modlitby ukladali do škár medzi doskami podlahy a tak sa postupne kus za kusom dostávali do základového piesku pod podlahou. Je zatiaľ otáznne či je možné na Slovensku viazať tento zvyk na určité etnikum (napr. Nemcov cez ktorých sa k nám mohol najpravdepodobnejšie zo škandinávskych oblastí dostať), alebo vierovyznanie (napr. evanjelicke). Zatiaľ vieme že tento zvyk sa objavil v kostoloch katolíckeho aj evanjelickeho náboženstva.

Záverom snáď treba spomenúť ešte jednu vlastnosť mincí nachádzaných v areáloch cirkevných komunít. Skoro všetky ojedinele nájdené platidlá nám svojim spôsobom dobre datovali buď určité stavebné horizonty, resp. nejaké nepriaznivé vonkajšie vplyvy – vojny, prepady zbojníkmi, zániky jednotlivých objektoch a pod. V nejednom prípade nám odhalili oveľa staršiu minulosť danej polohy na ktorej tá ktorá cirkevná architektúra stála než sme to vedeli zo zachovaných písomných či iných historických dokumentov. Napr. pri výskume pohrebiska pri kostolíku v Nitre-Dražovciach (viedol ho A. Ruttkay) sa našla aj minca z polovice 11. storočia, hoci kostolík je až z 12.–13. storočia. Podobne to bolo aj v Krupíne, poloha Na Petre (výskum viedol V. Hanuliak), kde sa ako najstaršia našla minca z polovice 12. storočia.

Literatúra

- DRENKO, Z., 1994: Zaniknutá stredoveká dedina Bizovo. In: Zborník SNM 88 – Archeológia 4. Bratislava, str. 129–150.
- FUNDÁREK, J.–KELLER, I., 1974: Nález mincí v Bratislave-Devíne. In: Slovenská numizmatika 3. Bratislava, str. 203–205.

- HANULIAK, V.–WEISS, V., 1982: Nález mincí z Partizánskej Ľupče, okres Liptovský Mikuláš. In: Slovenská numizmatika 7. Bratislava, str. 182–188.
- HUNKA, J.–KIEFER, L., 1994: Mince z evanjelického kostola v Kežmarku. In: Slovenská numizmatika 13. Nitra, str. 161–167.
- KRASKOVSKÁ, L., 1940: Nález vo Sv. Benediku (okr. Nová Baňa, Slovensko). In: Numismatický časopis československý 15. Praha, str. 41–44.

Zusammenfassung

Münzen aus den mittelalterlichen und neuzeitlichen kirchlichen Komunitäten in der Slowakei

Der Beitrag befaßt sich mit mehreren sehr interessanten Funden der Münzen, die vereinzelt oder in einer größeren Menge in unterschiedlichen Typen der kirchlichen Kommunitäten bei archäologischen Forschungen in Ruinen eines Bistums und verschiedener Klöster und Abteien gefunden wurden. Die Münzen halfen, die einzelnen Bauphasen datieren und die allgemeine politische Situation in der gegebenen Zeit sowie das Niveau der wirtschaftlichen Beziehungen der gegebenen kirchlichen Kommunität mit ihrer nahen und entfernten Umgebung kennenlernen.

Die Funde der größeren Münzenanzahl in kirchlichen Kommunitäten reihen wir in drei größere Gruppen:

1 – Die durch die wirtschaftliche Tätigkeit der einzelnen Kommunitäten gewonnenen Münzen. Damit meinen wir Einheben der Abgaben, Verkauf der Waren von eigener Produktion, Handel mit der Umgebung oder mit Ausland. Einen der Belege stellt das nicht weit von der Abtei in Hronský Beňadik den 30-er Jahren des 12. Jh.s versteckte Münzdepot dar. Es handelt sich wahrscheinlich um Untertanenabgaben, die aus unbekanntem Gründen nicht in die Abtei überbracht wurden.

2 – Depots, die sich in den kirchlichen Kommunitäten wegen der ungünstigen politischen Ereignissen befanden. Es handelt sich einerseits um das eigene kirchliche Bargeld (z. B. der Schatz aus Partizánska Ľupča), oder die Kostbarkeiten der hiesigen Adeligen (der Schatz aus Bratislava-Devín).

3 – Funde, die eine geistliche Entwicklung der Gesellschaft spiegelten. Außer dem Obolus den Verstorbenen (die einzelnen Münzen wurde anstatt anderer Gaben in Gräber gegeben) wurden in Kežmarok, Lančár und Jablonica die Münzen unter dem Kirchenboden gefunden. Es handelte sich um die Opfergaben, die die Gläubigen während der Gebete eine nach der anderen in die Fugen zwischen den Bodenbrettern hineinsteckten. Sie sind für die glückliche Heimkehr von gefährlichen Reisen, für ein gutes Geschäft oder für das lange und ruhige Leben u. a. geopfert worden. Mit der Zeit versammelten sich unter den Kirchenböden Kollektionen von-zig bis einige Hundert Münzen. In Kežmarok waren z. B. fast 500 Münzen aus dem 15. bis 19. Jh. Es ist möglich, daß diesen Brauch in die Slowakei die Deutschen brachten, weil ähnliche Gebräuche ziemlich geläufig in Skandinavien sind.